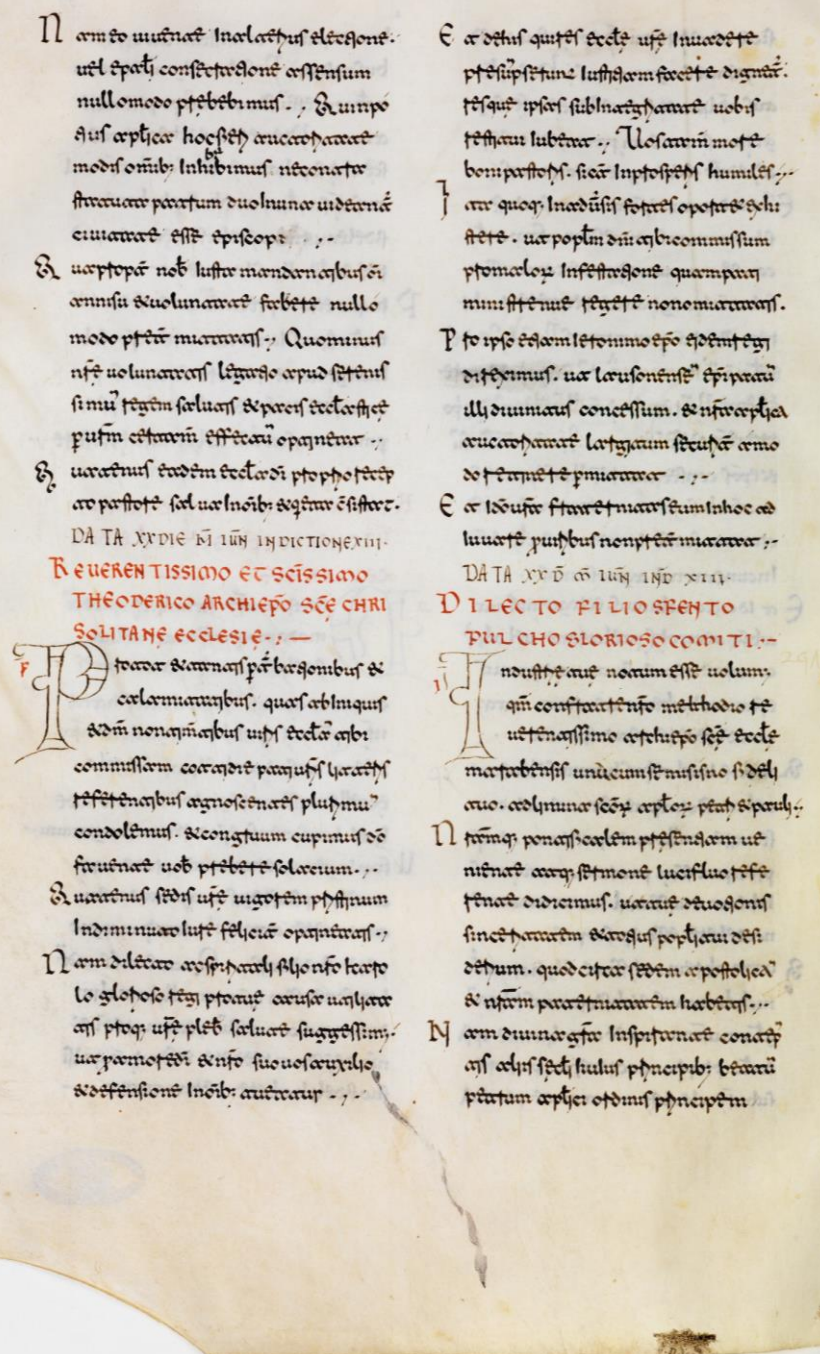
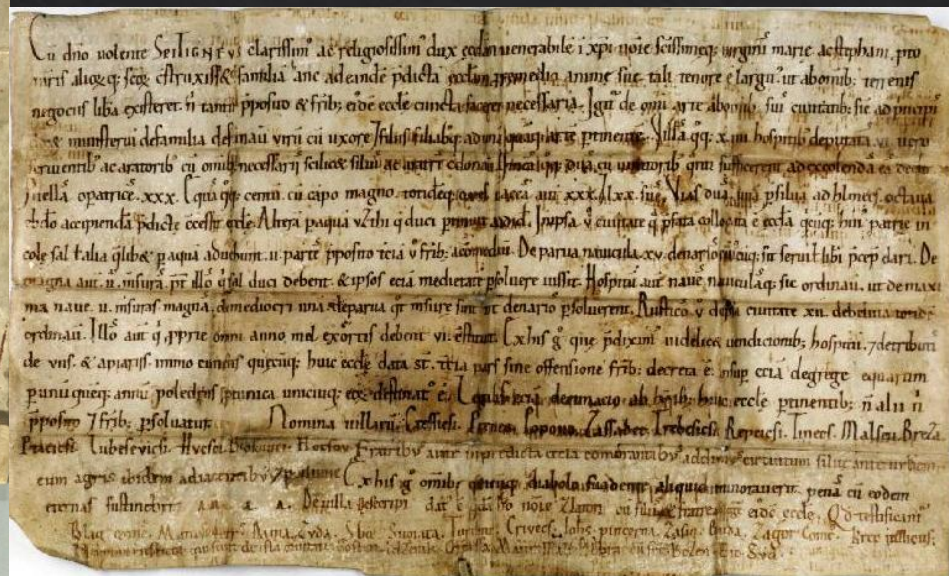
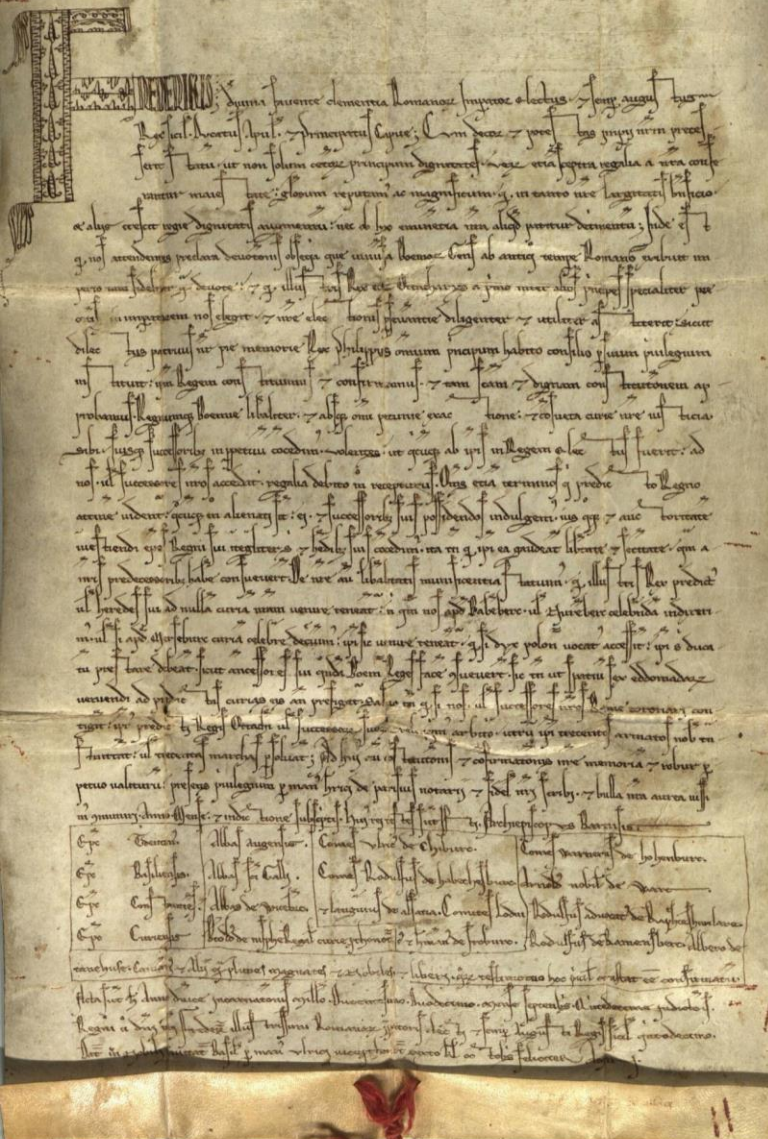


Středověká diplomatika

Jaro 2021

6) Soukromá diplomatika



Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

Geneze raně středověkých soukromých listin z pozdně antických diplomatických písemností

Jejich **právní obsah a důkazní hodnota** ⇔ jejich **typ**

Heinrich Brunner (70. léta 19. století) vymezil **dva základní typy raně střv. soukromé diplomatické písmnosti**:

- 1) písemnosti, které v objektivní stylizaci (= gramaticky 3. osoba) zachycují již provedené právní akty; vznikají obvykle péčí příjemce, anebo jím pověřeného notáře = **NOTITIAE**
- 2) listiny, v nichž je právní akt zaznamenán přímo vydavatelem nebo jím pověřeným notářem, ale v subjektivním stylu (= gramaticky 1. osoba); právní akt vstupuje v platnost až sepsáním nebo předáním této listiny = **CHARTAE**

U obou typů – více však u *notitiae* – bývala i jména svědků = doplňující ověřující prostředek právních pořízení.

Brunner předpokládal antický původ obou typů × dnes antický původ spatřujeme pouze u *chartae*, zatímco *notitiae* = vynález raného středověku

Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

Odlišný právní charakter *notitiae* a *chartae*:

- u *notitiae* víme, že **právní akt byl realizován**, poté o něm – dříve nebo později – vznikl zápis
- u *chartae* víme pouze to, že **vznikl legální dokument, zamýšlející realizaci právního aktu**
× není vždy jisté, zda tento akt skutečně vykonán (což souvisí s otázkou, kdy a jak k realizaci právního aktu docházelo: proběhl právní akt – stejně jako u *notitiae* – již předtím rituálním jednáním a následně byl završen vydáním listiny a jejím předáním příjemci [*traditio chartae*]? Anebo bylo právě vydání a předání listiny oním konstitutivním momentem, takže ostatní rituály byly již irelevantní [*traditio per chartam*]? Dnes panuje shoda, že raně středověká *charta* [obvykle] nebyla odloučena od právních rituálů, které měly rovněž konstitutivní charakter; vydání listiny = jeden z více konstitutivních aktů, které se společně podílely na celku právního aktu)

Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

Chartae

- běžně **sepisovány městskými nebo soukromými notáři**, kteří požívali veřejnou autoritu = tzv. *tabelliones*. V pozdně antických městech Itálie obvykle působili až do středověku, kdy se z nich plynule vyvinul **středověký veřejný notariát**
- pozdně antické *chartae* často zapisovány do *gesta municipalia* = jakási **městská registra**, předchůdci pozdějších městských i jiných veřejných knih; zápis v gestech = všeobecně uznávaný důkazní prostředek; v některých italských městech *gesta municipalia* vedena hluboko do raného středověku (např. Ravenna: do 7. století)

Ukázky iluminovaných *chartae* z Iberského Poloostrova ve 12. století: výmluvně dokumentují úzký vztah mezi zlistiněním a rituálním jednáním, které je – pro lepší paměť – vyobrazeno



Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

Notitiae

- dnes jejich vznik hledán až v raném středověku, považovány za jakýsi přechodný typ mezi pozdně antickou chartou a vrcholně středověkou soukromou listinou
- v praxi silně redukováné, vnějškově zcela prosté zápisy na jednotlivých listech pergamenu, pojednávají o již realizovaných právních aktech, nejčastěji donacích majetku ve prospěch církevních institucí => v německé terminologii také **Traditionsnotiz**; v češtině **tradiční záznam, pamětní záznam** nebo **akt**
- velmi jednoduchá **skladba**: obvykle **promulgace** či **publikace** (jíž záznam uveden v obecnou platnost); následuje **objektivně stylizovaný kontext** (zde jméno a bližší identifikace donátora, označení darovaného majetku, příjemce donace); na závěr obvykle **seznam svědků**

Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

- zájem na vzniku tradičních záznamů na straně obdarované instituce (pojištění majetkoprávních nároků) × jisté výhody měly i pro donátora (jeho paměť v dané instituci bude zajištěna, donátor byl zahrnut do pravidelných modliteb mnichů či kanovníků za jejich dobrodince...)
- originály tradičních záznamů poměrně vzácné × množství těchto záznamů v tzv. **tradičních knihách – Traditionsbücher**; ty vedeny především při bavorských a rakouských klášterech a kapitulách; často tradiční záznam zapsán výlučně do tradiční knihy – nevznikla samostatná písemnost (proto nelze tradiční knihy považovat za druh kopiářů)
- otázka **právní síly *notitiae*** = předmět diskuzí: část badatelů soudí, že *notitiae* měly právní sílu minimálně tehdy, když obsahovaly seznam svědků; část badatelů to striktně odmítá s tím, že *notitia* pouhou pamětí na právní akt; právní sílu mělo jen samotné svědectví svědků, kteří museli být osobně konzultováni. Tak to možná bylo vnímáno v raném středověku × v době vítězství dispozitivní listiny vznikla teorie (např. kanonista Vilém Durand v díle *Speculum iudiciale*): i nezpečetěná notita má důkazní sílu, pokud uvádí víc než tři, anebo alespoň dva žijící svědky

Vlevo ukázka originálního tradičního záznamu z bavorského kláštera St. Nikola v Pasově z počátku 13. století; vpravo tradiční kniha brixenského biskupství z konce 10. století

1210
 Non b. v. p. 318
 In nomine dei et individue unitatis. Notum sit omnibus presentibus et futuris quod licet inter canonicos sancti Nicolai. et dominum Ursolm de Brielehyehen fuit p. decima qda. terminata e. p. dicit Ursolm in barrochia Brielehyehen. decimatione sue agevit a multis t. p. in sua tenuit potestate. nullu hui. usurpationis ad p. factos canonicos habuit respectu. Tandem ev. d. n. Henricus salzburg. canonicus ad regim. monastii. s. Nicolai electus fuit. ia. dicit Ursolm sup. ta. iusta possessioe a p. noiato p. sito sepi e. comoniti eum a. g. om. n. tione copuncti. ad censu boni esili. inclinat. Pregrata itaq. de ematione id Ursolm i. man. d. n. Henrici p. positi resignavit. qm. ipse ad t. p. us. vite sue n. u. re. be. nefici. s. u. re. amicitie a. p. posito accepit. Insup. reddidit sepe dicit Ursolm beato Nicolai canonicis eide loci p. diu. noie Tegerebach. q. copara. a. Danegoldo. x. tal. qd. nullo u. re. nec uxori sue nec filijs at. tenebat. p. medio a. t. sue. ipsiq. p. diu. in b. n. f. i. u. a. a. man. p. positi recepit. ad t. p. us. vite sue. ea lege ut singlis annis. v. numos ad altare s. Nicolai deseret. y. ipso ex hac una decedente. y. sup. septa. Sumario y. ta. dicitu. p. diu. in b. n. f. i. u. a. s. Nicolai y. canonicor. ipsi loci rediat. Instabat y. t. p. us. qd. d. n. s. p. positi p. ma. q. necessitate loci y. us. r. u. t. i. o. e. p. i. u. s. ne debuit. q. ev. expensas it. m. p. r. i. a. s. ex d. n. e. a. l. i. b. s. suis habere n. possit. excessu. t. o. u. e. g. g. a. t. i. o. n. i. s. a. sup. dicto Ursolmo mutuo accepit. x. tal. p. a. s. p. o. n. i. m. o. n. e. t. e. y. v. l. c. e. n. s. u. s. m. o. n. e. t. e. hoc pacto ut i. y. a. n. s. s. Marti. m. a. r. t. i. o. s. s. reddat. y. i. f. e. s. t. o. s. Martini m. a. r. t. i. o. n. i. s. Insunt y. i. d. e. m. i. l. e. s. b. u. r. e. p. u. e. n. t. i. o. n. i. s. ut si ipse infra p. se. p. t. u. i. s. p. a. c. i. v. ex hac una decedat. id debuit p. a. i. a. sua sic parare. v. talent. m. a. r. t. i. o. n. i. s. s. Nicolai. ta. canonicis maioris ecclie. duo paup. b. s. ad. s. L. g. i. d. i. v. c. e. n. s. u. s. i. u. duo tal. ad Willelm. g. adduo altaria ecclie Brielehyeh. duo tal. ut p. hec utilitas illi ecclie scdm. esiliu. p. po. s. i. t. u. s. Nicolai. y. s. u. m. s. u. o. r. u. m. d. i. s. p. o. n. a. t. r. e. l. i. q. duo i. p. o. t. e. s. t. a. t. e. s. u. n. t. d. n. i. p. o. s. i. t. u. d. a. n. d. a. p. r. e. d. e. p. t. i. o. e. a. i. e. s. u. e. Hui. r. e. t. e. s. t. a. t. o. a. m. e. i. l. G. r. e. h. e. n. g. e. r. d. y. a. b. r. i. t. s. h. e. m. Hecelo d. r. e. g. e. r. b. a. c. h. W. i. l. h. e. l. m. d. n. y. Ursolm. Engelb. r. i. s. W. a. l. i. g. r. i. m. Ch. d. n. y. a. t. d. o. w. e. P. o. r. n. d. e. r. o. l. e. t. J. u. s. t. i. d. d. e. c. h. e. r. b. a. c. h. D. i. e. t. m. a. r. y. y. G. e. r. m. a. n. y. h. a. t. a. D. i. e. t. m. a. r. y. S. c. h. e. r. b. a. c. h. y. a. l. i. q. p. l. u. r. e. s. W. r. a. t. h. q. S. i. b. o. t. o. D. i. e. t. m. a. r. y. G. r. e. h. e. n. g. e. r. Ch. d. n. y. a. t. p. i. c. t. o. r. y. W. i. l. m. a. n. y. s. i. l. i. y. a. F. h. o. l. t. F. n. o. l. t. F. h. o. l. t.

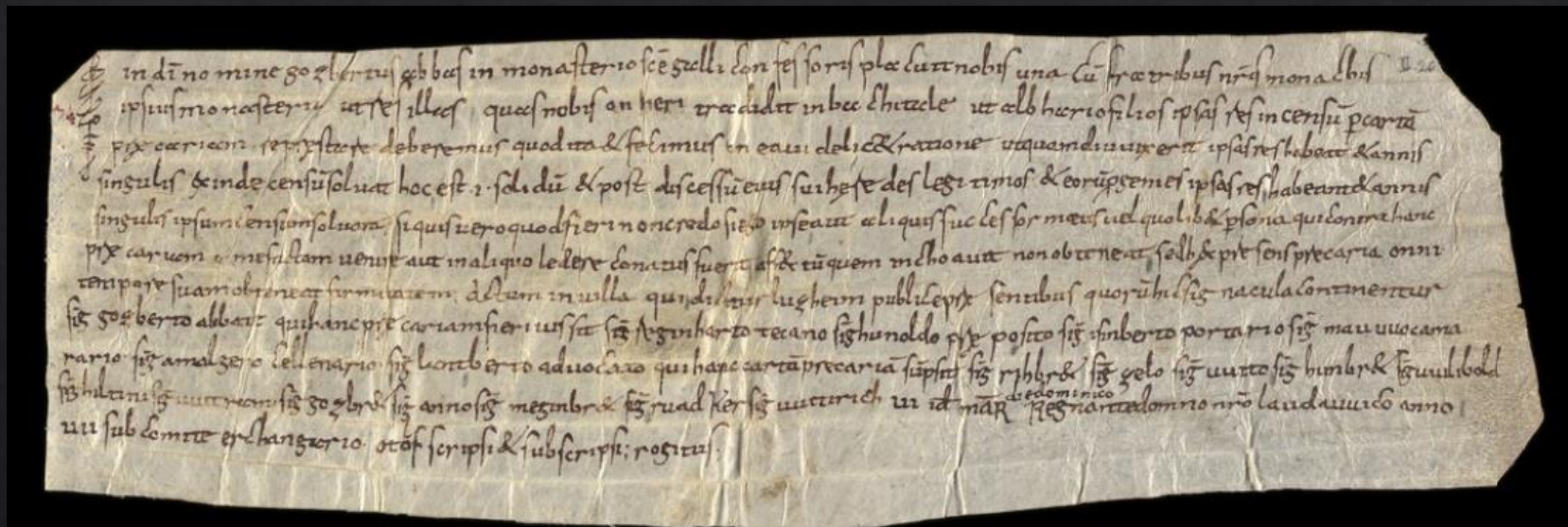
Bucel A.A.A.
 Notum sit omnibus xpi fidelibus: quoniam qda. brixen-
 ensis ecclie minister Meripold & uxore ei Ka-
 cart e. laudatione clericor. ac laicor. nonaginta
 arabilis t. r. i. u. g. e. r. a. l. o. c. o. b. u. r. g. i. n. b. a. h. s. i. t. a. a. r. e. s. e. d. i. f. i. -
 c. i. s. e. r. t. i. b. s. & e. r. d. i. n. b. s. o. m. i. q. i. u. r. e. m. o. n. i. b. s. & e. g. a. l. l. i. b. s.
 a. d. i. d. e. p. d. i. u. p. t. i. n. e. n. t. e. i. n. e. c. a. d. i. o. n. e. h. o. b. e. u. i. u. l. l. e. l. l. i. s.
 a. t. i. d. i. g. P. h. l. a. n. d. r. e. s. s. i. r. e. s. u. p. a. l. t. a. r. e. s. e. g. g. C. a. s. t. i. a. m. A. n. g. e. -
 n. i. u. m. i. n. m. a. n. u. s. d. n. i. s. i. m. o. n. i. s. e. l. e. c. t. i. o. m. i. v. e. t. r. a. d. i. -
 c. i. o. n. e. s. e. c. l. u. s. a. d. e. l. e. g. a. u. e. r. t. a. c. n. a. d. i. d. e. r. h. u. i. t. r. a. d. i. c. i. o. n. e.
 m. i. s. t. e. s. t. e. s. m. a. n. u. t. r. a. c. t. i. s. t. p. a. u. r. e. s. H. o. b. i. l. e. s. F. e. n. h. a. r. t. -
 G. u. n. d. a. c. h. e. r. R. e. g. i. n. p. h. t. A. d. a. l. i. p. h. t. H. e. i. m. o. H. e. i. n. r. i. c. h. b. u. c. h.
 W. e. z. i. l. D. i. e. t. m. a. r. D. e. f. a. m. i. l. i. a. B. a. l. d. e. m. a. r. E. r. n. o. s. t. E. p. p. o.
 W. a. r. m. u. n. t. H. a. g. a. v. i. o. G. u. o. t. o. F. i. n. g. l. a. d. i. c. G. u. n. t. h. e. r. i. K. u. o. t. O.
 l. a. s. P. e. n. z. o. F. r. i. d. e. r. i. c. h. A. d. a. m. i. a. r. H. a. r. t. m. a. r. H. e. r. e. s. w. i. b.
 P. a. r. t. h. o. U. d. a. l. g. e. a. l. h. R. e. g. i. n. p. h. t. L. e. o. n. a. p. s. t. r. i. d. i. g. e. t. o. e. l. e. c. t. i.
 p. o. s. t. s. o. l. t. a. i. n. t. r. o. g. a. c. i. o. n. e. & e. l. a. u. d. a. t. i. o. n. e. p. d. i. c. e. r. a. t. h. o.
 b. a. s. W. e. l. l. i. s. & P. h. l. a. n. d. r. e. s. s. i. r. a. s. p. s. t. r. i. d. i. g. e. t. o. m. e. r. i. p. o. r. t. o. n. i. e. i. q. e.
 i. u. g. u. K. e. a. d. m. i. s. t. a. e. c. a. m. b. i. o. n. e. m. a. n. u. p. o. t. e. r. t. a. r. e. s. t. i. t. u. i. t.
 a. c. r. e. d. d. i. d. i. t. i. t. e. g. s. u. p. s. e. r. i. p. t. a. t. e. s. t. m. a. n. u. t. r. a. c. t. i. s. t. p.
 a. u. r. e. s. A. m. b. a. r. u. t. r. a. d. i. c. i. o. n. e. i. n. u. e. s. t. i. t. u. r. e. a. d. d. e. b. i. t. u. s.
 m. a. n. u. e. t. r. a. d. i. c. i. o. n. e. i. n. s. t. a. s. c. r. i. p. t. a. t. e. s. t. o. h. o. e. n. a. m. s. i. g. i. l. l. i. t. e.
 h. o. c. e. E. p. p. o. H. e. i. n. r. i. c. h. H. e. r. e. s. w. i. c. G. u. o. t. o. P. a. r. t. h. o. O. t. t. o.

Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

Rozšíření *notitiae* a *chartae*

- oblast rozšíření *notitiae*: speciálně ve Východofranské říši, nejmasověji v Bavorsku včetně Východní Marky, pozdějšího Rakouska; pod bavorským vlivem byly rozšířeny i v českých zemích
- v jižní a západní Evropě (Itálie, Pyrenejský poloostrov, Západofranská říše, ale také smíšené germánsko-románské oblasti Alp: pokračuje tradice *chartae*, jakož i zvyk dávat sepisovat listiny veřejnými notáři (např. opatství St. Gallen: soubor asi 850 soukromých *chartae* z karolinské doby!)
- viz digitalizační portál e-chartae: <https://www.e-chartae.ch>



Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

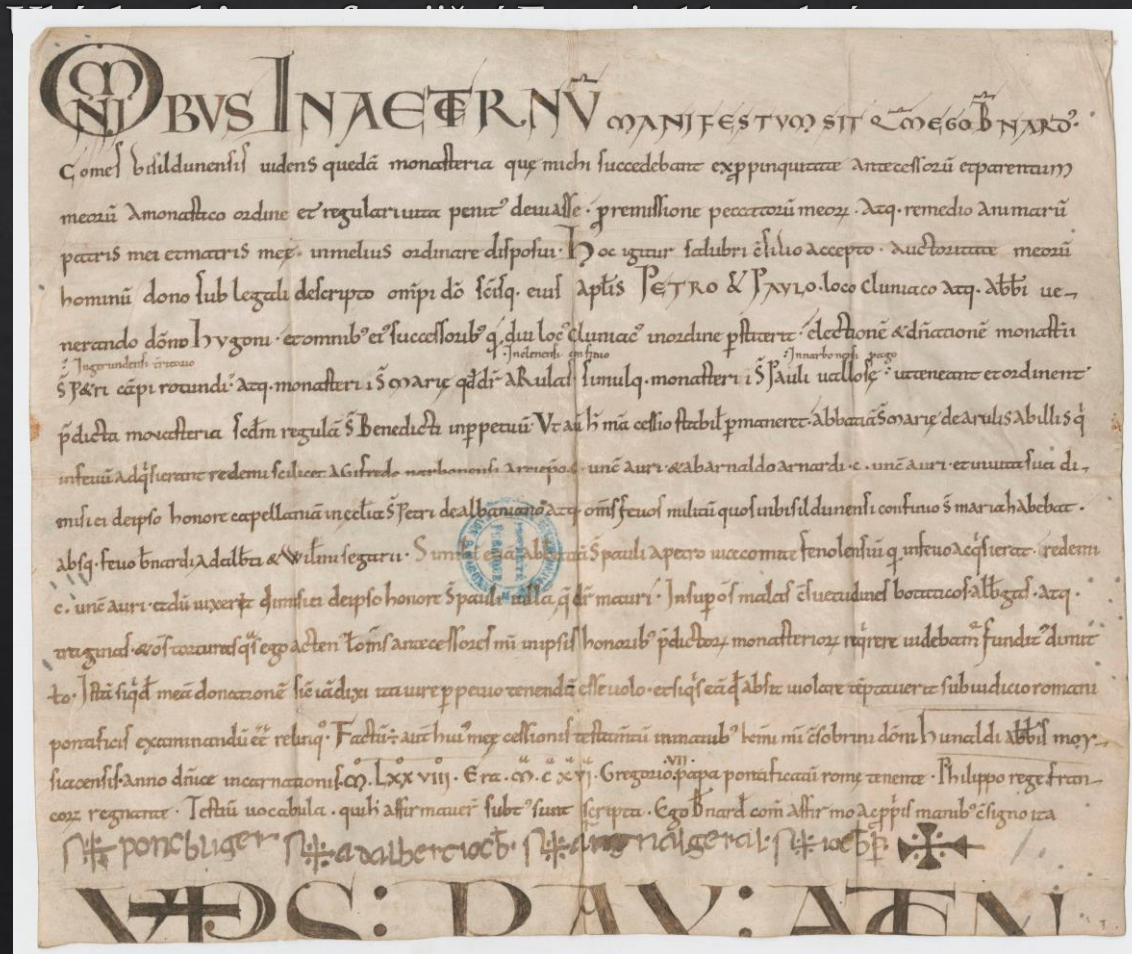
Cesta od notitiae (a chartae) k vrcholně středověkým soukromým listinám

- severně od Alp: institut listiny zachován zejména ve formě císařských listin a importovaných papežských listin; postupně se uplatňoval v oblasti biskupské listiny
- 11. a 12. století: pomalá recepce kanonického (a zprostředkovaně římského) práva: praxe tradičních záznamů resp. tradičních knih postupně neudržitelná
- vznik přechodné formy mezi tradičním záznamem a dispozitivní listinou – tzv. **zpečetěná listina**, něm. **Siegelurkunde**
- typické: **stylizace v 1. osobě singuláru** (tímto shodná s chartou) × **dispoziční sloveso uvedeno v perfektu** (tím se zpečetěná listina blíží tradičnímu záznamu); **ověřovacím znamením už není podpis** nebo nějaké grafické znamení na místo podpisu, **ale pečeť**, která nedlouho předtím hlavním ověřovacím prostředkem císařských listin

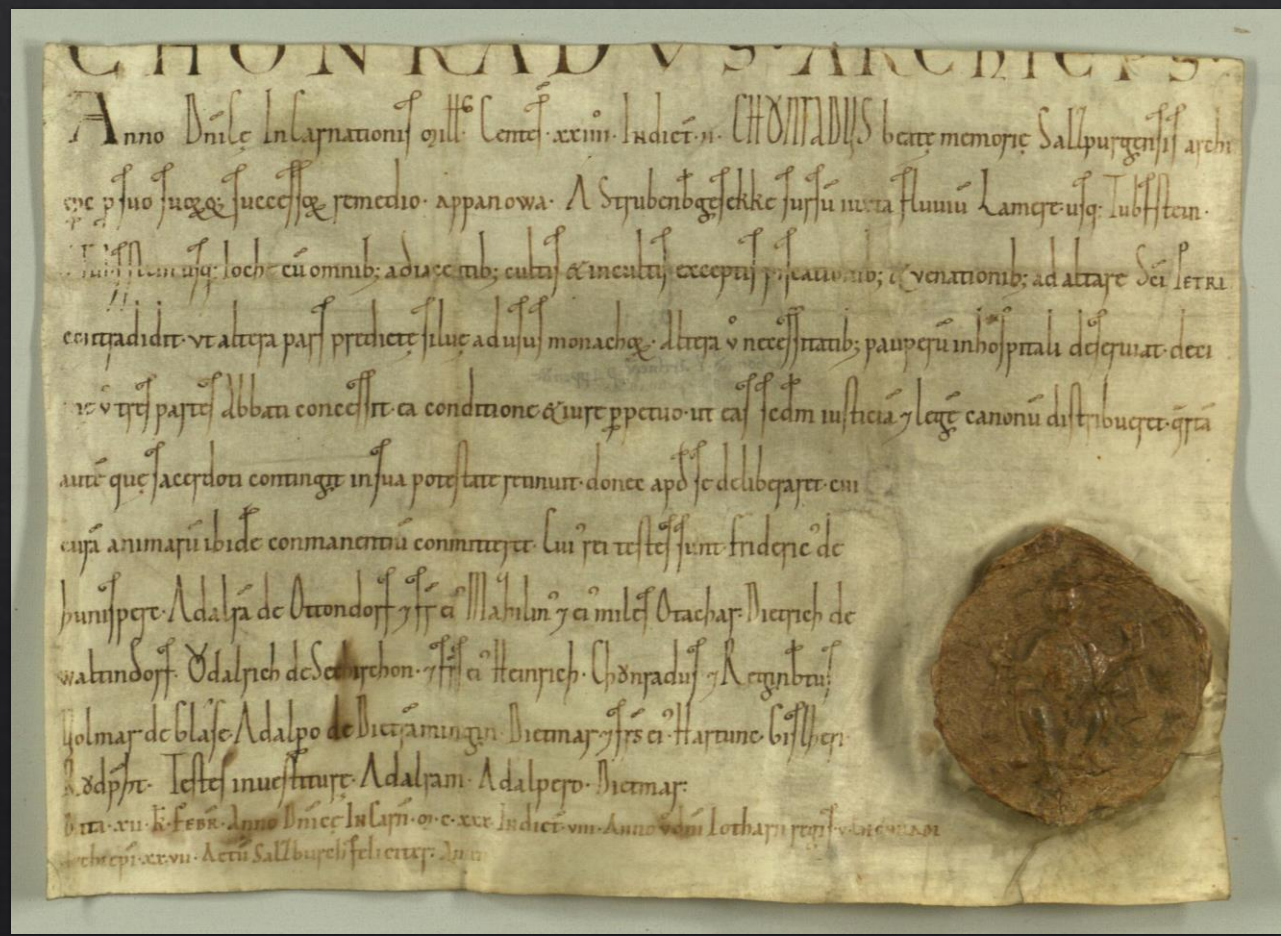
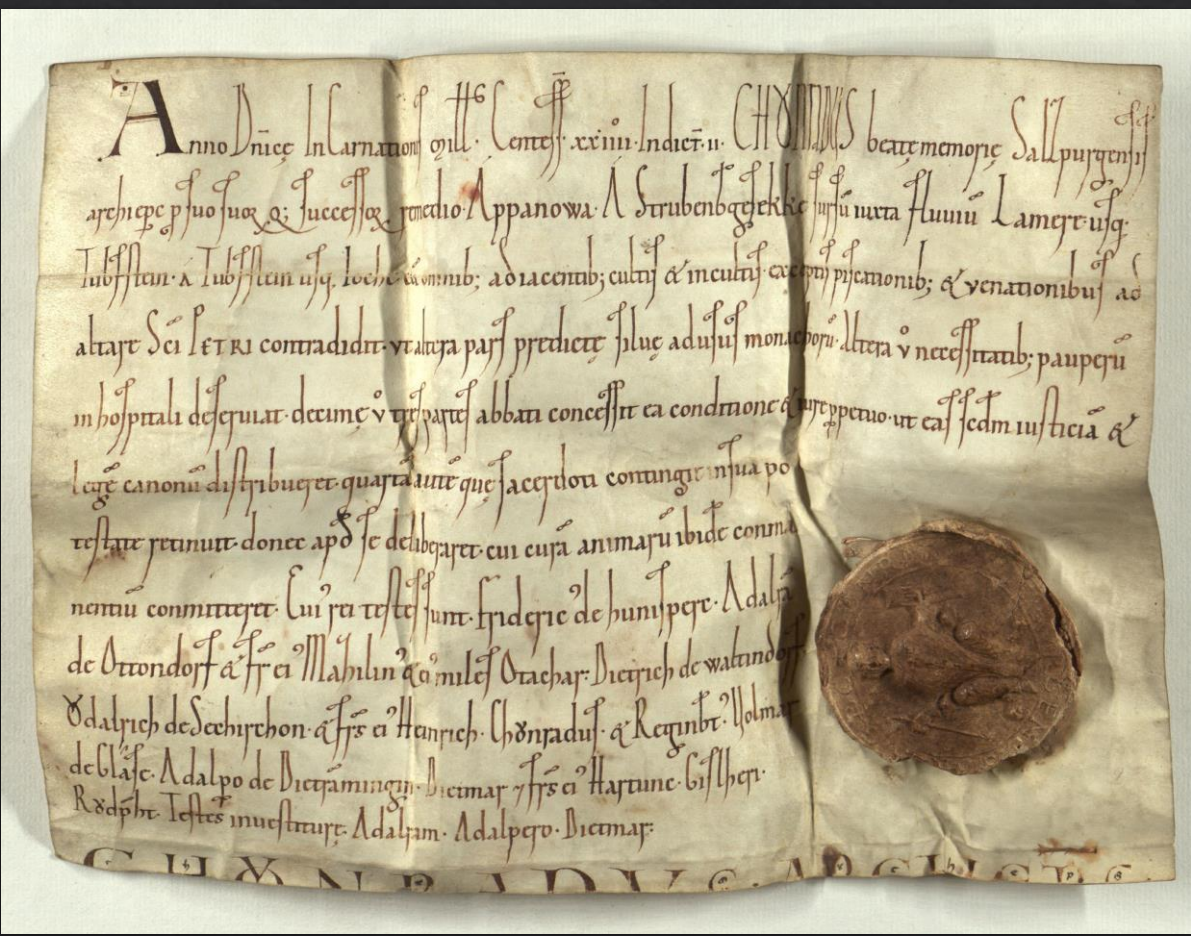
Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

- mezi tradičním záznamem a zpečetěnou listinou ještě několik mezistupňů:
- **zpečetěný tradiční záznam**, něm. **Siegelnotiz** (písemnost zpečetěna, ale ještě stylizována objektivně)
- tzv. **chirograf** (rozšířeno zejména v západní Evropě, v oblasti chartae, ale také ve střední a středovýchodní Evropě): písemnost napsána na pergamen v duplicitním znění, mezi nimi v jedné řádce napsána velká majuskulní písmena, uprostřed níh písemnost (nepravidelně) rozříznuta, obě části si rozdělil vydavatel a příjemce; v případě sporů bylo možné přiložit obě části k sobě a zjistit, že jde o pravé originály téže písemnosti



Ukázka obou částí chirografu (salcburský arcibiskup Eberhard I. pro klášter sv. Petra v Salcburku), zároveň zpečetěno arcibiskupovou pečetí



Soukromá diplomatika

Vývoj v Evropě v raném a vrcholném středověku (s důrazem na střední Evropu)

Vítězství dispozitivní listiny

- po přechodné době zpečetěných tradičních záznamů, chirografů a zpečetěných listin => vítězství dispozitivní listiny, institutu typického dosud pro papežskou a císařskou diplomatiku, také v oblasti soukromé diplomatiky
- během 12. a 13. století: dispozitivní listiny se ve střední Evropě postupně prosadily v kancelářích biskupů a teritoriálních knížat, ale i ve šlechtickém a měšťanském prostředí

Problém falz

- přestože kanonické právo (Durand aj.) připouštělo platnost tradičního záznamu s více než třemi svědky - ve 12. a 13. století **masivní produkce listinných falz** ve snaze přizpůsobit staré tradiční záznamy náležitostí dispozitivní listiny, jak se prosadila ve 12. století
- někdy pouze manipulován text tradičních záznamů, který pojmán do konfirmací a tím kodifikován × jindy vytvářeny domnělé originály i s falešnými pečetěmi knížat a šlechticů předchozích staletí (které svým provedením ani v nejmenším neodpovídaly době, do níž se hlásily)
- snaha diplomatiky: **nejen rozpoznat falza**, ale především (částečně) **rekonstruovat historické jádro těchto falz**, tedy (pravděpodobné) znění či obsah původních tradičních záznamů